

OD VITA MONASTICA K VIA CYRILLOMETHODIANA BENEDIKTÍNSKE FUNDAMENTY CYRILLO-METODSKEJ DUCHOVNEJ CESTY MEDZI NITROU A SKALKOU

From *Vita Monastica* to *Via Cyrillomethodiana* Benedictine Foundations of Cyrillo-Methodian Spiritual Journey between Nitra and Skalka

Viliam Judák

DOI: 10.17846/CL.2021.14.2.14-25

Abstract: JUDÁK, Viliam. *From Vita Monastica to Via Cyrillomethodiana. Benedictine Foundations of Cyrillo-Methodian Spiritual Journey between Nitra and Skalka.* The time of Cyrillo-Methodian mission belongs to the most important periods in the histories of Slavic nations. Even nowadays we can still see the fruits of the Mission. Cyrillo-Methodian values and traditions were thanks to the Benedictine monasteries continuously preserved and kept. St. Andrew-Zorard and St. Benedict belonged to most important Benedictine-eremites who lived in the territory of Great Moravia. These monks adopted Syrio-Palestinian ascetic rules of eremic life, which were mostly practised at Oriental territories, from the brothers Sts. Constantine and Methodius. The rules were brought into life as it is mentioned in the Legend of St. Maurus, a contemporary living bishop of Pécs. Places where the Benedictines lived, namely the Monastery of Saint Hypolit at Zobor hill in Nitra and Skalka near the city of Trenčín, have remained important spiritual centres to this day.

Keywords: *Cyrillo-Methodian mission, Benedictine monasteries, eremites, St. Andrew-Zorard and St. Benedict, asceticism, Legend of St. Maurus, Nitra – Zobor, Skalka*

Úvod

Medzi významné dejinné udalosti slovanských národov patrí predovšetkým obdobie cyrilo-metodskej misie. Jej význam je zreteľný predovšetkým na poli náboženskom, ale aj občianskom, kultúrnom a spoločenskom a nemožno ho ohraničiť len jestvovaním Veľkomoravskej ríše.

Od čias, keď byzantskí misionári sv. Konštantín (Cyril) a sv. Metod pripútali našich predkov ku kresťanskému Rímu, a tým i západnej kultúrno-náboženskej orientácii, stala sa cyrilo-metodská idea po celé naše dejiny ich neoddeliteľnou súčasťou. Stopy cyrilo-metodstva v našich dejinách upevňovali nás nielen v jednote s Rímom, ale prehlbovali aj naše vedomie vlastných dejinných osudov. Jej ovocie takto nachádzame do dnešných čias (Kondrla – Králik 2016, 95).

Pápež Ján Pavol II. spája činnosť solúnskych bratov s ich duchovným otcom zakladateľom sv. Benediktom z Nursie; v apoštolskom liste *Egretiae virtutis* uvádza, čo ho viedlo k takémuto závažnému kroku:

„Európa je totiž, ak sa na ňu dívame zo zemepisného hľadiska, aj ovocím dvoch prúdov kresťanskej tradície; k nim sa pripájajú tiež dve rôzne, ale súčasne v hĺbke navzájom sa dopĺňajúce kultúrne formy. Svätý Benedikt svojím vplyvom objal nielen Európu, predovšetkým západnú a strednú,

ale prostredníctvom kláštorov svojich duchovných synov prenikol tiež do ostatných svetadielov; je teda akoby v strede tohto prúdu, ktorý vychádza z Ríma, zo stolca nástupcu sv. Petra. U svätých solúnskych bratov vystupuje do popredia najskôr prínos antickej gréckej kultúry a potom význam vplyvu, ktorý mala carihradská cirkev a východná tradícia; táto tradícia hlboko prenikla do duchovného života a kultúry mnohých národov a zemí vo východnej časti európskeho svetadielu.¹

Východná askéza ako spájajúci fenomén benediktínskej a cyrilo-metodskej misie na Veľkej Morave

So životom solúnskych bratov priamo či nepriamo súvisí pôsobenie benediktínov nanašom území. Benediktíni sú pokračovateľmi v ich činnosti kristianizácie, a to v šírení kresťanskej kultúry. Všimneme si to na živote benediktínov eremitov sv. Andreja-Svorada a Beňadika, ktorí sú v Nitrianskej diecéze uctievaní ako patróni biskupstva. Svorad je i patrónom mesta Nitra (Judák1999, 20). S ich životmi súvisí aj najstaršia zachovaná stredoveká próza, písaná po latinsky, ktorá sa zapodieva priamo slovenským prostredím, presnejšie okolím Nitry a Trenčína. Ide o legendu *Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris* (Marsina 1997, 41-43).² Autorom tohto životopisného diela je päťkostolský biskup Maurus. Miesto jeho narodenia nie je známe, no zrejme pochádzal z územia Nitrianska, kde sa narodil začiatkom 11. storočia. Predpokladá sa, že ide o jeho rehoľné meno; pôvodné meno nie je známe (Kuzmik 1983, 268; Kúttnik 1968, 155-172). Ešte pred obsadením Nitrianska a Nitry kráľom Štefanom I. (1018) bol Maurus novicom v zoborskom benediktínskom Kláštore sv. Hipolyta, v ktorom aj začal scholastikát. Pôvodná zoborská tradícia v súvislosti s týmto kláštorom hovorí o Svätoplukovi († 894) ako pustovníkovi, žijúcom na vrchu Zobor v benediktínskom kláštore – zmieňuje sa o tom český historik Kosmas (Foltýn 2009, 11-16).

Maurus ako mladý scholastik – „puerscholasticus“ – na vlastné oči videl benediktínskeho mnícha Svorada. Stalo sa tak možno pri skladaní jeho rehoľnej profesie do rúk opáta Filipa. Udalosť na vnímavú dušu mladého scholastika silne zapôsobila.

Roku 1030 sa Maurus stal opátom Kláštora sv. Martina na Panónskej hore (Pannonhalma). Kráľ Štefan I. ho potom asi roku 1036 vymenoval za päťkostolského biskupa (Petrovich 1971, 88-91).

¹ Apoštolský list bol vydaný 31. decembra 1980 (Acta Apostolicae Sedis 1981, 258-262). Porovnaj tiež Kocev et al. 2017.

² Maurovu legendu v priebehu 11. – 15. storočia odpisovali v benediktínskych kláštoroch na slovenskom území, osobitne v Kláštore sv. Hipolyta na Zobore, v ktorom úcta k obidvom pustovníkom zapustila hlboké korene. Najstarší zo zachovaných odpisov pochádza zo 14. storočia. V tomto kódexe je nielen úplná verzia Maurovej legendy, ale aj oficium „mučeníkov Andreja a Benedikta“. Neúplnú, hoci staršiu verziu nachádzame v Záhrebskom breviári (1273 – 1294). V knižnici kolegiálnej Bratislavskej kapituly sv. Martina bol v minulosti rukopis Maurovej legendy v kódexe z roku 1340, avšak v súčasnosti je nezvestný. Rukopis Maurovej legendy obsahuje aj kódex, ktorý vznikol v 1. polovici 15. storočia v Pasove a teraz je uložený v Bavorskej štátnej knižnici v Mníchove. Z konca 15. storočia pochádza odpis legendy v kódexe z kláštora rehoľných kanonikov Rougu Cloitre (Rubrae Vallis) pri Bruseli. Uložený je v Kráľovskej knižnici Belgicka v Bruseli. Text odpisu bol blízky neznámemu rukopisu, ktorý v 2. polovici 16. storočia použil Surius v svojom diele *Vitae Sanctorum*. Základom vydania bollandistov sa stal ďalší rukopis, tzv. korssendocký, napísaný v 90. rokoch 15. storočia v Korssedocku pri Maastrichte v Belgicku. V seminárnej knižnici v Lubline sa tiež nachádzal rukopis Maurovej legendy z 15. storočia, no teraz je nezvestný. *Vita Ss. Zoerardi-Andree et Benedicti* od konca 15. storočia patril k často vydávaným stredovekým literárnym pamiatkam. Nájdem ho aj v zbierke *Legendae Sanctorum Regni Hungariae*. (Ďalšie vydania pre ich pomerne veľkú rozšírenosť neuvádzam.)

Ako možno usúdiť z jeho *Legendy o sv. Svoradovi-Andrejovi a Beňadikovi*, ani po odchode z Nitrianska sa Maurus neprestal živo zaujímať o účinkovanie pustovníka Svorada-Andreja. Spriatelil sa s jeho učeníkom a spolupracovníkom Beňadikom, ktorý pravdepodobne pochádzal z Ponitria, a postupne získal od neho mnohé cenné informácie o Svoradovi. Beňadik často prichádzal do Kláštora sv. Martina v Pannonhalme a nadšene rozprával o svojom učiteľovi, ako sa uvádza v Maurovej legende.³

Maurus bol tiež v stálom kontakte s nitrianskym opátom Filipom, ktorý ho takisto informoval o veľmi prísnej askéze pustovníka Svorada-Andreja. Od opáta Filipa sa potom dozvedel nielen o jeho smrti, ale aj o zázrakoch na jeho príhovor a zavraždení jeho učeníka Beňadika na Skalke pri Trenčíne, kde žil podľa príkladu svojho učiteľa.⁴ Beňadik zomrel tri roky po smrti Svorada-Andreja. Rok Svoradovej smrti nie je istý. Jozef Kútnik (1969,62) jeho smrť datuje do roku 1031 alebo 1032. Beňadik teda zomrel buď roku 1034, alebo 1035. Józef Tadeusz Milik (1966, 28) datuje Svoradovu smrť do roku 1034. Pravdepodobnejšie je však datovanie Jozefa Kútnika (1969, 62), a to s ohľadom na život Beňadika, jeho smrť i zázraky, ktoré sa stali pred vysviackou Maura za biskupa, teda pred rokom 1036.

Zoborský opát Filip poslal Maurovi polovicu reťaze, ktorú Svorad nosil okolo pása a ktorá mu časom vrástla do tela. Filip ju objavil po Svoradovej smrti.

Výpovede Svoradovho učeníka Beňadika, ako aj opáta Filipa si Maurus starostlivo zaznačoval – práve ony sa neskôr stali podkladom jeho latinskej legendy. Józef Tadeusz Milik (1966, 9 nn.) hodnotí toto úsilie nasledujúcimi slovami: „Hoci Maurus ako päťkostolský biskup písal o udalostiach pred tridsiatimi rokmi až roku 1064, jeho relácia je predsa bezprostredná a spoľahlivá. Podávané fakty má živo v pamäti, pretože si od začiatku osobne ctí pustovníka Svorada a o jeho život i smrť sa intenzívne zaujímal. Svedčí o tom polovica reťaze, ktorú si od opáta Filipa vypýtal hneď po Svoradovej smrti a nábožne ju opatroval až do roku 1064, keď ju odovzdal kniežatovi.“

Z autopsie síce Svorada len videl pri jeho príchode do Kláštora sv. Hipolyta na Zobore, bol však jeho súčasníkom (i keď oveľa mladším). Vytrvalo a sústavne zbieral o ňom informácie „z prvej ruky“ a rehoľnícko-pustovnícke obdobie Svoradovho života zachytil dôkladne a podrobne.

V tejto súvislosti si chceme všimnúť predovšetkým askézu, ktorú uvádza Maurus vo svojej životopisnej legende a ktorá sa objavuje u oboch pustovníkov. Ona môže byť jasným spojivom medzi obdobím účinkovania solúnskych bratov sv. Konštantína-Cyrila a sv. Metoda na našom území a pokračovaním v ich činnosti, hoci celkom odlišným spôsobom.

Vnútorne prepojenie cyrilo-metodskej misie s mníšskou tradíciou na úrovni teologického myslenia potvrdzuje rovnako nasledujúci pohľad: „Pre Konštantínovu silnú väzbu na Sväté písmo, kázanie, duchovný život a kontempláciu je možné naznačiť aj spojnice s monastickou teológiou, ktorá predstavuje zásadný metodologický protipól scholastiky. Vo väzbe na Sväté písmo sa teda Konštantín javí ako verný žiak patristiky a zároveň ako inšpirátor či predchodca monastiky“ (Hlad 2013, 535).

K osobitným črtám pustovníckeho života Svorada-Andreja a jeho spoločníka Beňadika patrí – ako to vyplýva z reguly sv. Benedikta z Nursie –, že sa síce u mníchov zdôrazňovala aj práca, ale neuprednostňovala sa manuálna práca. Navyše v tomto prípade Maurus poukazuje na osobitný charakter askézy – na „veľké trápenie tela“ (Minárik 1994, 66).

³ V Maurovej legende sa píše: „Ad nostrum ergo monasterium in honorem beati pontificis Martini consecratum, cum iam dictus monachus Benedictus saepe venisset, mihi haec [...] de eius vita venerabili narravit.“

⁴ Táto skutočnosť sa v Maurovej legende uvádza slovami: „Sed quae sequuntur, Philippus abbas mihi constituto narrare consuevit.“

Pustovník Svorad-Andrej prišiel na svojrázny spôsob sebatrýznenia:⁵ okolo pása nosil spomenutú železnú reťaz, ktorá sa časom vrástla do tela tohto prísneho askétu a pustovníka.⁶ Maurus zaznamenal, že Svorad-Andrej vždy zachovával pôst, aby sa takto posilňoval v duchovnom živote a verne nasledoval Ježiša Krista. Tri dni nejedol celkom nič, a to z lásky ku Kristovi, ktorý sa pre nás stal človekom a na púšti sa postil štyridsať dní. Keď sa blížil čas Veľkého pôstu, pustovník prevzal od opáta Filipa štyridsať orechov ako živobytie na svoj štyridsaťdenný pôst.

Táto prax sa nazýva regulou opáta Zosima⁷ – „*exemplum vitae regularis sub qua Zosimus degebat*“; podľa nej na Východe dostal každý mních na obdobie pôstu 45 datlí. Tento jasne rituálny výraz pomáhal mníchom vrátane sv. Andreja-Svorada spojiť sa s Kristovou obetou. Telesné umŕtvovanie, ktoré bolo obsahom pôstnej praxe, istým spôsobom predstavovalo liturgiu života – sv. Andrej-Svorad ju uskutočňoval podľa vzoru Krista. Javí sa to ako značne odlišný životný postoj v porovnaní so spôsobom myslenia nihilistov, tvrdiacich, že po tomto živote už nič nenasleduje, preto treba žiť dnes, nič neočakávať ani nemať zrak upretý vpred (Ďatelinka, 2021, 230).

Tento spôsob pôstnej praxe u pustovníka Andreja-Svorada staršia historiografia nevedela správne vysvetliť (Kútnik s. a., 12). Rudolf Holinka (1934, 319) ho napríklad vyhlásil za nejakú „literárnu reminiscenciu“, pretože pokladal za „nehistorické“ uzatvárať z toho závislosť od starých východných anachoretov. Napriek tomu nemožno nevidieť podobne veľké úsilie a pracovné nasadenie, aké pozorujeme u Antonija, prvého ruského mnícha z 11. storočia a zakladateľa Kyjevsko-pečerskej lavry. U pustovníka Andreja-Svorada sa ťažká manuálna práca spájala s ďalšími črtami pustovníckeho života: po namáhavej práci si nedoprial primeraný odpočinok a odriekavý spôsob života stupňoval nedostatkom spánku.

Oba smery spôsobu života zasvätených osôb – mníšsky i eremitský –, ktoré sa prejavili aj v živote zoborských mníchov, vznikli v 4. storočí na Východe, presnejšie v egyptskom púštnom prostredí, v kraji nazývanom Thebaida. Neskôr sa rozšírili po celej Byzantskej ríši. Niektorí mnísi sa však neuspokojili ani s eremitským smerom. Túžili po ešte väčšej dokonalosti, a tak sa natrvalo odlúčili od ostatných a žili v úplnej samote ako anachoreti – v stálej modlitbe a tichosti. Išlo o pustovníkov, ktorí sa ďalej špecificky mohli nazývať napr. akoimeti, teda bdejúci, nespíaci, alebo styliti, pretože celé roky svojho pustovníckeho života prestáli na stĺpoch, príp. dendriti, keďže väčšinu života prežili na stromoch (Colombás, 1990, 179-181).

V Ríme vznikli viaceré benediktínske kláštory, napr. Kláštor sv. Bonifáca a Alexia na Aventine, a boli v čulom styku s byzantskými mníchmi. Východní mnísi, ktorí sa vo veľkom počte usadili na území dnešného Talianska, vychádzali prevažne z eremitského smeru a kladli dôraz na kontempláciu. Sám Konštantín vstúpil v Ríme (868) práve do takéhoto kláštora a prijal meno Kyrillos = Cyril (Vragaš 1991, 68).

Byzantský spôsob mníšskeho života napokon ovplyvnil i celé západné mníšstvo. V 11. storočí pozorujeme na Západe renesanciu pustovníctva. Vplyv eremitského smeru mníšskeho života sa prejavil aj v benediktínskom prostredí zoborského Kláštora sv. Hipolyta, do ktorého okolo roku 1022 prišiel muž menom Svorad. Na základe Maurovej legendy môžeme usudzovať, že vtedy ešte nebol mníchom. Z rúk opáta Filipa prijal postrizžiny a obliekol sa do rehoľného rúcha. Zložil

⁵ Svedčí o tom správa v Maurovej legende aj reliéf na stĺpe v katedrálnej chráme v Pécsi, na ktorom má pustovník zobrazený okolo pása výrazný železný kruh.

⁶ Pozornosť si zasluhuje francúzska medirytina zo začiatku 17. storočia, ktorá podľa Maurovej legendy zobrazuje nočný odpočinok pustovníka Svorada-Andreja v bútlavom strome, do ktorého sú vbité železné klíny. Nad hlavou má zavesenú obruč so štyrmi veľkými kameňmi. Na rytine vidieť i časť železnej reťaze, ktorú nosil prísny askéta okolo pása, a pri jeho nohách niekoľko orechov. Autorom medirytiny je Caspar Wussim (1660 – 1700 v Prahe); v súbore obrazov *Das Leben der Einsiedler* je obraz sv. Svorada označený č. 37.

⁷ Sýrsky mních sv. Zosimus žil v 6. storočí a vynikal prísnou askézou.

rehoľné sľuby a prijal meno Andrej. Rozhodol sa pre pustovnícky život, ale najskôr musel dlhší čas zotrvať v kláštore ako mních. S dovolením opáta Filipa sa potom utiahol do pustovne, aby sa mohol oddať eremitskému smeru mníšskeho života, ktorý predstavoval jeho vyvrcholenie.⁸

Jozef Kútnik (s. a., 12) dokazuje, že benediktínski mnísi na Veľkej Morave prevzali od sv. Konštantína a Metoda sýrsko-palestínske a vôbec orientálne eremitské asketické reguly a praktiky. Sv. Metod ako predstavený na maloázijskom Olympe sa s nimi mohol oboznámiť u sýrsko-palestínskych mníchov, ktorí unikali pred mohamedánmi a hľadal i útočisko v byzantskej mníšskej enkláve.

Znalec starého východného mníšstva eremitského typu Józef Tadeusz Milik (1966, 65-66; 143, pozn. 109) nie bez vecného dokladu tvrdí, že pod priamou redakciou sv. Metoda sa na Veľkej Morave preložila do staroslovenčiny a zaviedla do patrikonu *Zosimova Kefalaja*, stručný súhrn mysticko-asketických zásad, ktorá sa potom stala akousi metodikou eremitskej askézy. Tento druh askézy sa praktizoval aj v Kyjevsko-pečorskej lavre, kde sa preniesol z Veľkej Moravy.

Maurova relácia je teda vierohodným, historicky závažným svedectvom o mysticko-asketických praktikách starých eremitov na území Veľkej Moravy. Richard Pražák (1988, 71-72) v tejto súvislosti upozorňuje na skutočnosť, že sviatok sv. Andreja sa slávil v ten istý deň ako sviatok palestínskeho Zosima, t. j. 30. novembra – Svoradovo prijatie rehoľného mena Andrej môže preto dokazovať vplyv grécko-byzantského prostredia.

Kláštor sv. Hipolyta v Nitre ako duchovný pokračovateľ cyrilo-metodskej misie

Kláštor sv. Hipolyta v Nitre prešiel rôznymi vývinovými štádiami. Ich zaujímavý prehľad uvádza Jozef Kútnik Šmálov (2005, 27-150 a 230-325); rozlišuje niekoľko etáp jeho existencie:

I. Obdobie benediktínskej eremitskej cely s výraznými iroškótskymi tradíciami (polovica 8 storočia do roku 829) a závislej od Salzburgu.

II. Obdobie filiálneho benediktínskeho kláštora, zriadeného v čase, keď sa územie Nitry stalo misijným územím Pasovského biskupstva a biskup Reginhard vyvinul na ňom intenzívnu misiónársku činnosť. Misionárska cela benediktínov na Zobore sa pravdepodobne v rokoch 830 – 855 premenila na filiálny kláštor s patrocíniom materského opátstva.

III. Za Svätopluka ako údelného kniežaťa v Nitre sa Kláštor sv. Hipolyta osamostatnil a pretvoril na opátstvo s výslovným interným a externým misijným poslaním. Kandidáti mohli pochádzať už aj z domáceho prostredia. Liturgickou rečou bola latinčina, katechizácia však prebiehala v ľudovom jazyku. Toto obdobie spadá približne do rokov 856 – 865.

IV. V období pôsobenia byzantskej misie, resp. v rokoch 865 – 899, sa benediktínom na Zobore otvorili veľké možnosti na okolitých územiach pohanských slovanských kmeňov. Sv. Konštantín a Metod si získali nitrianskych benediktínov, ktorí mali inštitúciu vysunutých cieľ v teréne mimo vlastného kláštora, a oboznámili ich so sýrsko-palestínskou eremitskou regulou. Je možné, že v kláštornom kostole a eremitských oratóriách, vyňatých spod jurisdikcie biskupa a archipresbyterov, sa konala bohoslužba v staroslovenskom jazyku. Tu mohli nájsť refugium i žiaci solúnskych bratov, a to dovtedy, kým Metod, už ako moravský arcibiskup a pápežský misijný legát, neprevzal správu veľkomoravských kostolov a nezačal oficiálne cirkevne aj štátne organizovať misie v susedných oblastiach. Niektorí, napr. Gorazd, sa mohli po Metodovej smrti roku 885 uchýliť do benediktínskych kláštorov. V tomto období nastali historicky prajné podmienky na vytvorenie filiálnych kláštorov združených s arcipopátstvom na Zobore.

⁸ Maurus o tom píše: „[...] heremi solitudinem subintravit.“

V. Nasledujúce obdobie trvalo počas 10. storočia až do prvej štvrtiny 11. storočia, keď sa pod patronáciou dynastií v utvárajúcich sa ríšach – Přemyslovcov v Čechách, Arpádovcov v Uhorsku, Piastovcov v Poľsku a Rurikovcov v Kyjevsku – zakladali kláštory nového, unifikovaného latinského typu v Břevnove, na Panónskom vrchu, v Týnci pri Krakove. Kyjev sa odklonil od Západu a priklonil sa k Východu. Benediktíni z arciepátstva na Zobore a pridružených kláštorov pokračovali s novým rozmachom v predošlej zdarnej misionárskej činnosti.

VI. Po pripojení Nitry k Uhorsku sa Kláštor sv. Hipolyta na Zobore za opáta Filipa zmenil z cyrilo-metodského typu na latinský typ. Tento prechod bol pokojný a rýchly. Možný bol i preto, lebo opátstvo na Zobore malo od čias Cyrila a Metoda viacrečový ráz: vyučovalo sa v ňom nielen v domácom jazyku, ale aj latinsky, grécky, staronemecky, ba začiatkom 10. storočia aj maďarsky. Kňazi mnísi (literáti) zoborského arciepátstva boli stredovekými polyglotmi. Toto obdobie trvalo až do zániku benediktínskeho kláštora na Zobore (1468), resp. do jeho premeny na kamaldulský kláštor (1691). Kamalduli v ňom pôsobili až do zrušenia Jozefom II. (1782).

Zásluhou biskupa Karola Kmetka bol kláštor roku 1937 obnovený a stal sa majetkom misionárov Božieho slova - SVD (Branecský 1945, 19-24). V súčasnosti sa v jeho priestoroch čiastočne nachádza Špecializovaná nemocnica sv. Svorada.

Opátstvo na Skalke pri Trenčíne ako locus východo-západnej eremitskej tradície a jeho misijný význam v dejinách Slovenska

Beňadik vstúpil do benediktínskeho Kláštora sv. Hipolyta na Zobore a neskôr ho prideliť Svoradovi za pomocníka v starobe a učeníka. Po smrti svojho učiteľa sa rozhodol bývať na tom istom mieste – tri roky podľa jeho príkladu viedol veľmi prísny život. Zmieňuje sa o tom životopisná Maurova legenda, no bližšie miesto neurčuje. Starobylá tradícia dosvedčuje, že išlo o Skalku pri Trenčíne. Tu Beňadika prepadli zbojníci, zviazali ho a hodili do rieky Váh. Ľudia dlho hľadali jeho telo, ale bez výsledku. Zbadali však, že orol po celý rok sedáva na brehu Váhu, akoby niečo pozoroval. A skutočne: našli telo, ktoré bolo po roku neporušené, akoby bol Beňadik zomrel len nedávno. Jozef Kútnik (1968, 63) vidí skôr politické než lúpežné príčiny jeho smrti; podľa neho vrahovia prišli z moravskej strany. Už roku 1208 však stál na tomto území kostol zasvätený sv. Beňadikovi, ako to uvádza listina šľachtica Tomáša – za hraničnú čiaru chotára obce Skala udáva Kostol sv. Beňadika na Skalke (Marsina 1991, 116).

Hoci existujú zmienky o tom, že Beňadik podobne ako Svorad pochádzal z poľského územia (Hodál 1928, 44-77)⁹, viacerí, a to i znalec v tejto oblasti opát Ľudovít Stárek (1852, 149), poukazujú na skutočnosť, že Beňadik nemohol byť Poliakom, pretože nevedel nič o živote Svorada v Poľsku. Ak by vedel, isto by o tom porozprával Maurovi, ktorý sa podrobne zaujímal o život pustovníka Svorada-Andreja. Historik Michal Lacko zastáva názor, že Beňadik bol Slovak a pochádzal z Ponitria (Bagin 1992, 28); dnes sa táto mienka všeobecne prijíma aj zo strany odbornej verejnosti.

Zbierka svätcov Uhorska označuje Beňadika za Považana: „S. Benedictus Vageus, eremita in Hungaria“ – sv. Beňadik Vážsky (Acta Sanctorum 1868, 329). Potvrďuje to i skutočnosť, na ktorú upozorňuje rektor jezuitského kláštora v Trenčíne Ladislav Vid. Uvádza, že v okolí Trenčína a Skalky je uctievaný a spomínaný len Beňadik – „populus Trenschini in Skalka solius Benedicti nomen circumfert“ (Buday 1924, 6). Tradícia tiež zachovala, že si pltníci, plaviaci sa

⁹ Hodál s. a., Hl. III, 44-45. Ide o celoživotné dielo Dr. Juraja Hodála (1888 – 1963), stredoškolského profesora, uložené v archíve Biskupského úradu v Nitre. Rukopis má cca 1 500 strán. Porovnaj tiež Hodál 1928, 44-77.

okolo Skalky, uctievali sv. Beňadika ako svojho patróna a ochrancu a prosili ho o pomoc a ochranu zvláštnou modlitbou.¹⁰

V benediktínskom prostredí Uhorska koncom 11. storočia kult sv. Beňadika prevýšil kult sv. Svorada-Andreja. Neujal sa však v okolitých slovanských krajoch. U sv. Beňadika sa od začiatku stala miestom jeho úcty Skalka, miesto jeho umučenia. U sv. Svorada-Andreja to bola Nitra, miesto jeho pochovania. Telo sv. Beňadika uložili v nitrianskom Chráme sv. Emeráma, už vtedy označeného za baziliku, a to v tom istom hrobe, v ktorom bol pochovaný sv. Svorad-Andrej. Potvrzuje to aj rektor Ladislav Vid v druhej polovici 17. storočia (*Acta Sanctorum* 1868, 327): „Nitriae major fit memoria s. Andreae Zoerardi, imo populus solius Zoerardi nomen circumfert, sicut Trenchini in Skalka solius Benedicti.“ Odvtedy si ich veriaci ľud uctieva ako svätcov. Oficiálne ich kult potvrdil pápež Gregor VII. roku 1083, a to spolu s inými uhorskými svätcami: sv. kráľom Štefanom, jeho synom sv. Imrichom a čanadským biskupom sv. Gerardom.¹¹

Najväčšia časť relikvií obidvoch svätcov je uložená v Pálffyho relikviári z roku 1674, ktorý sa dnes nachádza v oltári Katedrály-Baziliky sv. Emeráma v Nitre.

Nitriansky biskup Jakub I. vo fundačnej listine Opátstva – *Sancti Benedicti* – na Skalke z roku 1224 ako dôvod, prečo práve na tomto mieste zakladá opátstvo k úcte sv. Beňadika, udáva zjavné stopy mučeníctva nájdené v jaskyni: „[...] in spelunca quae vulgo Scala dicitur, ubi etiam sanguis eiusdem martyr is usque in hodiernum diem perfusus in pariete speluncae esse dinoscitur“ (Marsina 1971, 216).

Skalka sa vďaka pôsobeniu obidvoch pustovníkov, no predovšetkým sv. Beňadika, postupne stala pútnickým miestom. Dnes možno povedať, že ide o najstaršie nemariánske pútnické miesto vtedajšieho Uhorska a významné duchovné centrum Slovenska po celé storočia.

Hmotné zabezpečenie novozriadeného opátstva bolo pomerne malé; išlo o malý kláštor, v ktorom mohlo žiť len niekoľko mníchov. To viedlo panovníka Belu IV. k rozšíreniu majetku kláštora (Vurum 1835, 168-170; Marsina 1997, 94). Opátstvo od svojho založenia až do začiatku 16. storočia spravovali benediktíni (Marsina 1997, 96-98) a bolo duchovným centrom Považia. Jeho šľachetné poslanie však narušali časté vojnové nepokoje. Počas nájzdov husitov na Slovensko bol roku 1431 dobytý Trenčín a s najväčšou pravdepodobnosťou bol poškodený aj kláštor na Skalke (Stránsky 1933, 163).

Roku 1528 vojská Ferdinanda Habsburského dobyli Trenčiansky hrad a majetok kláštora bol použitý ako žold pre cisárskych vojakov. Správu opátstva prebrali nitrianski biskupi. Prvým opátom po vyhnaní benediktínov sa stal Štefan Podmanický. Patronátne právo nad opátstvom dostal 29. novembra 1528 a prešlo aj na jeho nástupcov (Cserenyey 1933, 182). Panovník Ferdinand I. listinou z 22. septembra 1553 potvrdil správcovi diecézy (nebiskupovi) Františkovi Turzovi – ako i jeho nástupcom na nitrianskom stolci – hodnosť opáta v Skalke (Branický 1929, 30).

Nitriansky biskup Ján Püsky (opátom na Skalke bol od 9. novembra 1637) so súhlasom kráľa Ferdinanda III. a ostrihomského arcibiskupa Juraja Lipaya daroval 28. októbra 1644 opátstvo jezuitom (Cserenyey 1933, 215). V darovacej listine o. i. píše: „Rozhodli sme sa, že opátstvo sv. Beňadika, ležiace pri rieke Váh v Trenčianskej župe a Nitrianskej diecéze, všeobecne Skalkou zvané, odovzdáme otcom Spoločnosti Ježišovej“ (Branický 1929, 36-37).

¹⁰ Svedčia o tom napr. básne *Pieseň plavecká*, uverejnená v časopise *Orol tatranský* roku 1921, alebo *Sen o Skalke* od Jozefa Gálíka, publikovaná roku 1924 v diele Jozefa Budaya *Život sv. Andreja a Benedika, slovenských pustovníkov*.

¹¹ V orácii hahotského sakramentára sa sv. Beňadik vzýva ako „tocius nostre gentis povisor“ a jemu sa pripisuje „multimoda miracularum tuitio“. Sekréta toho istého sakramentára sv. Svorada-Andreja tituluje len „patronus noster“. Ich kult bol v niektorých oblastiach jednotlivý; v liturgickom oficiu od kanonizácie boli slávení spoločne.

V Trenčíne sa jezuiti nemohli usadiť pre nesúhlas mestskej rady. Hoci mali v tomto meste možnosť náboženských prejavov viaceré spoločenstvá, pre katolíkov v ňom platil prísny zákaz – „sola Religionis Catholicae exertitio excluso“. Preto si zvolili bývalé benediktínske Opátstvo sv. Beňadika na Skalke, do ktorého prišli roku 1645. Samozrejme, ich túžbou bolo dostať sa do Trenčína, ale to sa im podarilo až 2. decembra 1646 (Branecský 1929, 42).

Prvým jezuitským predstaveným na Skalke sa stal Martin Fábri, Chorvát, s ktorým spolupracoval Daniel Zedník, Slovák, rodák z Pruského (Krapka – Mikula 1990, 116). Hodnotenie pastoračnej činnosti zaznamenal jezuita Martin Fábri nasledujúcimi slovami: „Katolíckemu ľudu poskytujeme pokrm učenia Kristovho čiastočne v kostolíku Skalky, čiastočne a najmä v kostolíku Panny Márie, postavenom na strmej skale pri Váhu, odkiaľ zhodili svätého Benedikta mučeníka do rieky. Sem chodievajú katolíci z mesta v nedeľu a sviatok, lebo evanjelici nestrpia katolíckeho kňaza v Trenčíne“ (Krapka – Mikula 1990, 116).

Začiatky tejto práce na katolíckej obnove horného Považia boli ťažké a spojené s veľkými prekážkami. Plody apoštolskej horlivosti však postupne dozrievali a rady veriacich rástli nielen tu, ale aj na okolí. Na Skalke mohutnel nábožný spev zhromaždených veriacich po slovensky – „idiomate slavonico“ (Krapka – Mikula 1990, 116).

Jezuiti sa popri mnohorakej pastoračnej a akademickej činnosti starali tiež o hmotné zveľadenie bývalého benediktínského opátstva. V rokoch 1653 – 1657 postavili v Trenčíne kostol zasvätený sv. Františkovi Xaverskému a v nasledujúcich rokoch, hneď po stavbe jezuitského kláštora v Trenčíne, začali so stavebnými prácami na Skalke. V rokoch 1667 – 1669 vybudovali v blízkosti polozrúcaného starého kláštora benediktínov nový kláštor (Branecský 1929, 54-56).

Neblahé pomery labansko-kuruckých vojen sa odrazili v Trenčíne aj na Skalke začiatkom 18. storočia. Bolo treba opäť pristúpiť k rozsiahlym stavebným úpravám, pretože 14. mája 1708 lahlo popolom mesto a úplne vyhořel i jezuitský kostol v Trenčíne (J. V. G. 1940, 56).

Starostlivosť členovia Spoločnosti Ježišovej preukazovali aj dvojvežovému kostolíku Malej Skalky, zasväteného k úcte Panny Márie. Najskôr išlo o Kaplnku sv. Doroty, ktorú dal vystaviť gróf Juraj Turzo roku 1520, ako je zaznačené v opise pozemkov: „Ad templum velut in urbario refertur S. Dorotheae“; tiež možno nájsť záznam: „prius Capella erat S. Doroteae“ (Branecský, 1929, 65-65).

Kaplnka pôvodne nemala vežu. Až roku 1713, keď ju jezuiti renovovali, pristavili k nej vežu. Roku 1745 rozšírili kaplnku na terajšiu podobu a pristavili dve veže. Trenčania do tohto kostola chodievali v rokoch 1645 – 1646 na bohoslužby, pretože bol bližšie k mestu ako Veľká Skalka.

Aj keď sa jezuiti presťahovali do Trenčína, o kostol sa naďalej starali. V tomto čase sa konávali procesie na Skalku, a to na sviatok sv. Marka, na druhý krížový deň a mariánske sviatky. Hlavným sviatkom Skalky bolo Nanebovzatie Panny Márie. Roku 1679 dal Michal Škerlec, rektor jezuitov, postaviť nový oltár a zasvätil ho Čenstochovskej Panne Márie, ktorej úcta bola vtedy veľmi rozšírená (Branecský 1929, 66-68).

Počas kuruckých vojen bol kostol poškodený a po roku 1711 bola potrebná jeho ďalšia rekonštrukcia. Roku 1749 v ňom postavili Boží hrob a na Veľký piatok sa tu konávali procesie. Neskôr postavili na Malej Skalke i kalváriu so štrnástimi stanicami (1676) (Branecský 1929, 70-72).

Plodný duch jezuitov tvorí jej významnú minulosť. Kláštor predstavoval dar duchovného, vzdelanostného a všeobecného kultúrneho vzrastu nielen pre jeho obyvateľov, ale aj pre celé Považie, ba značnú časť Slovenska. Bol ohniskom evanjelizácie i duchovnej a materiálnej kultúry. Jezuiti tu pôsobili do svojho zrušenia roku 1773 (Krapka – Mikula 1990, 286).

Po ich odchode posvätné miesto poznačili vojny a postupne pustlo. V 18. storočí boli kláštor aj kostol zničené. Na dlhý čas sa premenili na zrúcaniny, avšak zbožný ľud ani tak na toto miesto neprestával putovať a konať tu pobožnosti. Konečne roku 1853 bol z milodarov veriacich na Malej

Skalke znovu zreštaurovaný kostol, a to zásluhou trenčianskeho farára a opáta Ludovíta Stáreka (Judák 1993, 61).

Po nasledujúcom spustošení a opätovnej celkovej rekonštrukcii bol kostol 13. júla 1924 posvätený nitrianskym biskupom Karolom Kmeťkom za prítomnosti spišského biskupa Jána Vojtaššáka a účasti 30 000 pútnikov. Pri tejto príležitosti bolo znovu zverejnené vyhlásenie, ktoré vzniklo 13. februára 1921 pri konsekrácii troch biskupov v Nitre. Práve vtedy totiž vznikla myšlienka, aby sa bývalé benediktínske opátstvo stalo „našou národnou katolíckou svätýňou a ohniskom nášho cirkevno-národného života“ (Belás 1991, 43-44).

Tento celkový zámer so Skalkou sa však napokon pre mnohé príčiny nerealizoval. Vojnové udalosti rokov 1939 – 1945 neobišli ani Skalku. Oprava kostola bola ukončená slávnosťou, konanou v nedeľu 22. júla 1951. Slávnostnú svätú omšu celebroidal nitriansky administrátor biskup Eduard Nécsey (Judák 2012, 167).

Nemožno obísť ani skutočnosť, že ateistický režim sa usiloval získať toto miesto a využívať ho výlučne na kultúrne účely, teda zbaviť ho akýchkoľvek náboženských prejavov, ako ani fakt, že každoročne – vždy „zhodou okolností“ pred výročitou púťou – bolo prostredie Veľkej i Malej Skalky zdevastované (Maturkanič et al 2021, 54). Svedčí o tom *Historia domus parafie Skaliensis*¹² a korešpondencia medzi miestnym farským úradom, biskupským úradom a štátnymi úradmi v priebehu 60. a 70. rokov 20. storočia. Počas niektorých rokov (1972 – 1974) boli púte dokonca zakázané, a to údajne „kvôli bezpečnosti pútnikov“. Duchovný správca Skalky musel tiež často zápasiť s vandalizmom – objavoval sa najmä na Veľkej Skalke, ale nebol ušetrený ani kostol či pútnický dom. Incidenty sa zvyčajne „nevyšetřili“ (Čergetová – Tomanová et al. 2021, 543-546).

K zmene situácie a novej perspektíve Skalky došlo až po zmene spoločenského systému, a to aj vďaka duchovnému správcovi Mgr. Stanislavovi Strapkovi († 2017), honorárnemu dekanovi, ktorý pôsobil na Skalke od roku 1996, teda 18 rokov (Schematizmus Nitrianskej diecézy 2010, 204). Jeho nástupca Mgr. Peter Beňo, pôsobiaci na Skalke od roku 2014 (Schematizmus Nitrianskej diecézy 2020, 158; 24. apríla 2021 bol konsekrovaný za pomocného nitrianskeho biskupa), pokračoval vo zvelaďovaní tohto pútnického miesta.

S rovnakým zámerom bol roku 2011 zriadený Investičný fond Beňadik. Roku 2014 bola vybudovaná krížová cesta. Prebehla oprava exteriéru aj interiéru pútnického kostola, ktorý bol vyhlásený za diecéznu svätýňu a konsekrovaný spolu s novým oltárom a liturgickým zariadením 7. mája 2016. V rokoch 2018 – 2019 bol vystavaný Dom sv. Beňadika, ktorý pútnikom ponúka možnosť ubytovania, a bolo upravené okolie pútnického miesta. Zreštaurovaná bola aj Veľká Skalka, na ktorej je počas turistickej sezóny zabezpečená sprievodcovská služba.

Skalka je – ako každé pútnické miesto – predovšetkým miestom modlitby a duchovného obohatenia. Denne sa tam preto konajú bohoslužby, organizujú sa púte, duchovné obnovy a iné podujatia, napr. každoročné medzinárodné tvorivé stretnutie umelcov *Ora et ars* či pútnický kongres *Svitanie*. Všetky tieto aktivity sa usilujú o to, aby na tomto vzácnom mieste obohatili a duchovne nasmerovali dnešného človeka k evanjeliovým hodnotám.¹³

¹² *Historia domus parafie Skaliensis*, ktorá má 322 strán a bola zostavená Karolom Rumpelom, farárom na Skalke, sa začína rokom 1773, keď zodpovednosť za pútnický kostol prevzal skalský farár. Bolo to v čase zrušenia rehole jezuitov, ktorí sa dovtedy starali o toto miesto – pôsobili tu od roku 1644, ako už bolo uvedené. Kronika sa končí životopisom farára Karola Rumpela, ktorý pôsobil na Skalke do 3. augusta 1983. Zomrel 24. mája 1986 v Trenčíne-Orechovom, kde je aj pochovaný.

¹³ Pútnické miesto má svoj pedagogický význam. Porovnaj: Tkáčová et al 2021.

Záver

Cyrilo-metodské hodnoty, prijaté a zachovávané aj v benediktínskych kláštoroch, ktoré reprezentujú osobnosti sv. Svorada-Andreja a sv. Beňadika, sa stali „ohňom, čo tlel pod popolom na spálenisku zanechanom vpádmi, plenmi a inými skúškami“ (Tomko 1991, 54). Len vďaka nim mohlo Slovensko po strate štátnej samostatnosti a v susedstve silnejších etník nestratiť vlastnú identitu v búrlivých prúdoch dejín, ktoré sa celé stáročia hnali cez naše územie.

Ak platí, že historická cesta exodu, spojená so zjavením na Sinaji, zmluvou a liturgickou bohoopectou, ktoré konštituujú akúsi vnútornú krajinu, je nevyhnutnou podmienkou nadobudnutia vonkajšej krajiny¹⁴, potom i cyrilo-metodská cesta, nielen tá vonkajšia, ale najmä vnútorná, ktorej cieľom je nový exodus, stretnutie Boha na vrchu Zobor a na Skalke, obnovenie zmluvy, aktívne prežívaná liturgia (čo predstavuje ďalšiu veľmi silnú spojnicu cyrilo-metodskej a benediktínskej tradície), nadobúda štátotvorný a národotvorný význam. Možno preto vyjadriť presvedčenie, že cyrilo-metodská viera uchovávaná v benediktínskej tradícii na týchto miestach nás môže naučiť, „ako nastoliť správnu, t. j. pozitívnu cestu budovania nášho národa, ktorý neustále hľadá tú správnu identitu starého kontinentu“ (Maturkanič 2013, 623). Nitra i Skalka ako centrá religiózneho cestovného ruchu na Slovensku reflektujú historicky pevne zakorenenú religiozitu obyvateľov (Krogmann – Kramáreková – Petrikovičová 2020, 86). Obe lokality sú súčasťou Európskej kultúrnej cesty sv. Cyrila a Metoda, ktorá bola certifikovaná v roku 2021 Radou Európy.¹⁵

REFERENCES

- Acta Sanctorum*. 1868. Acta Sanctorum. Tom. IV. Paris – Romae.
Acta Apostolicae Sedis. 1981. Acta Apostolicae Sedis 73. Città del Vaticano.
Bagin, Anton. 1992. Sv. Benedikt. In Posol LXXI/9, 28.
Belás, Ladislav. 1991. Vysviacka pred 70 rokmi. In Nitra. kultúrno-spoločenský mesačník XV/4, 43-44.
Branecský, Jozef. 1945. Krátke dejiny zuborského kláštora a opátstva. Žilina.
Branecský, Jozef. 1929. Skalka podľa historických dokumentov. Trnava.
Buday, Jozef. 1924. Život sv. Andreja a Benedika, slovenských pustovníkov. Trnava.
Colombás, Maria García. 1990. Il monachesimo delle origini. Tomo 2 Spiritualità. Milano.
Cserenyey, Štefan. 1933. Pamätnosti z dejín Nitrianskeho biskupstva od roku 1500. In Dejiny biskupstva nitrianskeho. Trnava.
Čergetová – Tomanová, Ivana – Maturkanič, Patrik – Hlad, Lubomír – Biryuková, Y. – Martin, Jose, García. 2021. Spirituality and Irrational beliefs of movement activities in Slovaks and Czechs. In Journal of Education Culture and Society 12/2, 539-549.

¹⁴ Ide o ideu, ktorú ponúka Joseph Ratzinger v diele *Duch liturgie*. Uvažuje o dvoch cieľoch exodu – jeden z nich je bohoopecta, ktorá neostáva len v rovine duchovnej, ale ovplyvňuje i dejinné reálie, teda zaujatie zasľúbenej zeme, čo je druhý cielexodu: „Čo to znamená pre nás, pre otázku o dvoch cieľoch liturgie? Môžeme vidieť, že to, čo sa udialo na Sinaji pri zastávke počas putovania púšťou, predstavuje prvoradý zmysel zaujatia krajiny. Sinaj nie je len medzistanicou, takpovediac zastávkou na ceste k vlastnej krajine, ale ustanovuje akúsi vnútornú krajinu, bez ktorej by vonkajšia zostala neobývateľnou. Len preto, že sa Izrael stáva prostredníctvom zmluvy a v nej obsiahnutého práva *ľudom*, že prijal spoločnú formu pravého života, len preto môže dostať do vlastníctva krajinu. Sinaj zostáva prítomný aj v prisľúbenej krajine; a v miere, v akej sa stráca jeho prítomnosť, v tej miere Izraeliti zároveň strácajú svoju krajinu“ (Ratzinger, 2005, 14).

¹⁵ <https://www.cyril-methodius.cz/>.

- Ďatelinka, Anton. 2021. Rituálne vyjadrenie kresťanskej viery v kontexte moderny a postmodernity. In *Duchovný pastier* 102/5, 225-233.
- Foltýn, Dušan. 2009. Pražský děkan Kosmas a jeho správa o údajném předchůdci benediktínského opatství na Zoboru. In *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok* 21, Bratislava, 11-16.
- Hlad, Lubomír. 2013. Prvky trojičnej teológie v diele Život Konštantína-Cyrila. In Lukáčová, Martina et al. *Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda*. Nitra, 533-541.
- Hodál, Juraj. 1928. Dvaja slovenskí pustovníci v XI. storočí. In *Z minulosti Slovenska*. Sväzok 8. Bratislava, 44-77.
- Hodál, Juraj. s. a. Sv. Svorád a Benedík, pustovníci na Slovensku. (Manuscript).
- Holinka, Rudolf. 1934. Sv. Svorad a Benedikt, svätci Slovenska. Bratislava.
- J. V. G. 1940. Skalka – jezuiti – Slovensko. Trnava.
- Ján Pavol II. 1981. Apoštolský list Egregiae virtutis. In Judák, Viliam – Liba, Peter. 2012. *Od Petrovho stolca k Veľkej Morave. Pápežské dokumenty o sv. Cyrilovi a Metodovi z rokov 868 – 2012*. Trnava.
- Judák, Viliam. 1993. *Hviezdy slovenského neba*. s.l.
- Judák, Viliam. 1999. Svätý Svorad, patrón mesta Nitry. Nitra.
- Judák, Viliam. 2012. *Vo všetkom láska. Životopisný profil ThDr. Eduarda Nécseya*. Nitra.
- Judák, Viliam. 2011. *Z múdrosti našich otcov*. Sv. Beňadik a Skalka. Nitra.
- Kondrla, Peter – Králik, Roman 2016. Špecifická misie solúnskych bratov a ich aktualizčný potenciál [The specifics of mission of the thessalonian brothers and the potential for their actualization]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 9/2, 90-97.
- Kocev, Pavle – Kondrla, Peter – Králik, Roman – Roubalová, Marie. 2017. Sv. Kliment Ochridský a jeho pôsobenie v Macedónsku [St. Clement of Ohrid and his activities in Macedonia]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 10/2, 88-97.
- Krapka, Emil – Mikula, Vojtech. 1990. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1998*. Cambridge On. Kanada.
- Krogmann, Alfred – Kramáreková, Hilda – Petrikovičová Lucia. 2020. *Religiózný cestovný ruch v Nitrianskej diecéze*. Nitra.
- Kútňik, Jozef. s. a. *Misie benediktínov-eremitov z Opátstva sv. Hypolita na Zobore pri Nitre*. (Manuscript).
- Kútňik, Jozef. 1968. O pôvode päťkostolského Maura. In *Spiš* 2, 155-172.
- Kútňik, Jozef. 1969. O pôvode pustovníka Svorada (k počiatku kultúrnych dejín Liptova). In *Nové Obzory* 11. (Odtlačok). Košice.
- Kútňik Šmálov, Jozef. 2005. *Kresťanský stredovek Slovenska*. Bratislava.
- Kuzmík, Jozef. 1983. *Slovník starovekých a stredovekých autorov, prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi*. Martin.
- Legendae Sanctorum Regni Hungariae*. Legendae Sanctorum Regni Hungariae 1484 a 1486. Strassburg.
- Marsina, Richard. 1997. Benediktínske opátstvo Skalka (Skala). In *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púti*. Zborník z vlastivedného seminára 23. mája 1996. Trenčín, 94-101.
- Marsina, Richard. (ed.). 1991. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* 1. Bratislava.
- Marsina, Richard. (ed.). 1997. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice.
- Maturkanič, Patrik. 2013. Velikost života víry svatých slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje a jejich vliv na evropského člověka žijícího na počátku 21. století. In Lukáčová, Martina et al. *Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda*. Nitra, 621-626.

- Maturkanič, Patrik – Čergetová – Tomanová, Ivana – Kondrla, Peter – Kurilenko, Viktoria – Martin, José, Garcia.* 2021. Homo culturalis versus Cultura animi. In *Journal of Education Culture and Society* 12/2, 51-58.
- Milik, Józef Tadeusz.* 1966. *Swiety Swierad. Sant Andrew Zoerardus.* Roma.
- Minárik, Jozef.* 1994. *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva.* Bratislava.
- Petrovich, Ede.* 1971. Szent Mór Pécsi püspök. In *Vigilia* 02/085, 88-91.
- Pražák, Richard.* 1988. *Legends a kroniky koruny uherské.* Praha.
- Ratzinger, Joseph.* 2005. *Duch liturgie.* Trnava.
- Rumpel, Karol. s. a.* *Historia domus parafia Skaliensis.* (Manuscript).
- Schematismus Nitrianskej diecézy.* 2010. *Schematismus Nitrianskej diecézy 2010.* Nitra.
- Schematismus Nitrianskej diecézy.* 2020. *Schematismus Nitrianskej diecézy 2020.* Nitra.
- Stárek, Ludovít.* 1852. S. Ondrej Svorad (Zoerard) a Benedikt, ochráncovia biskupstva nitrianskeho. In *Cyrill a Method I./1.*, 149.
- Stránsky, Albert.* 1933. *Dejiny biskupstva nitrianskeho od najstarších dôb až do konca stredoveku.* In *Dejiny biskupstva nitrianskeho.* Trnava.
- Tkáčová Hedviga – Pavlíková Martina – Tvrdoň Miroslav – Prokopyev Alexey I.* 2021. Existence and Prevention of Social Exclusion of Religious University Students due to Stereotyping. In *Bogoslovni Vestnik* 81/1, 199-223.
- Tomko, Jozef.* 1991. *Odkaz slovenskému národu a spoločenským.* Bratislava.
- Vurum, Jozef.* 1835. *Episcopatus Nitriensis eiusque Praesulum memoria.* Bratislava.
- Vragaš, Štefan (ed.).* 1991. *Život Konštantína-Cyrila a Život Metoda.* Martin.

prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.
Comenius University in Bratislava
Faculty of Roman Catholic Theology of Cyril and Methodius
Kapitulská 26
814 58 Bratislava
Slovakia
judak1@uniba.sk